

Taalregte en die regspraak

HJ Lubbe

Eenheid vir Taalbestuur, Universiteit van die Vrystaat, Bloemfontein, 9301
E-pos: whitevm.hum@ufs.ac.za

1. Inleiding

Die kwessie van taalregte in die onderwys, spesifiek die reg van minderheidsgroepe op moedertaalonderrig versus die reg om onderrig in die taal van keuse te ontvang, word deurlopend behandel (vergelyk, onder andere, Skutnabb-Kangas 2000; Malberhe 2004; Lubbe 2006; Prinsloo 2007). Daarteenoor ontvang die kwessie van taalregte van beskuldigdes en die reg op 'n billike verhoor in howe nie die aandag wat dit verdien nie. Misdaad is wel 'n onvermydelike aspek van die menslike aard en kommunikasie 'n essensiële deel van die kriminele ondersoek en vervolging. Misverstande veroorsaak deur taalkundige, dialektiese en kulturele verskille moet geantisipeer word en alles moet in werking gestel word om dit te oorkom (vergelyk ook Storey 1998).

Taalbeleid ten opsigte van regspraak in Suid-Afrika het betrekking op die gebruik van taal in die administrasie van die Departement van Justisie, die taal van howe (hoftaal), en die taal van optekening (verslagtaal) (Porogo 2001: 125). In hierdie bydrae word die belang van taal in die reg van 'n beskuldigde op 'n billike verhoor in 'n hof aan die hand van enkele hofsake aangetoon. Omdat howe in Kanada met sy twee amptelike tale ook gekonfronteer word met die taalregte van 'n beskuldigde verwys Suid-Afrikaanse howe in grondwetlike kwessies dikwels na die Kanadese reg, en daarom word hier ook tersaaklike Kanadese uitsprake aangehaal.

2. Taal en regspleging

Op 13 Junie 2005 lewer regter Smit in die Transvaal-afdeling van die Hooggeregshof uitspraak in 'n hersieningsaak wat voor hom gedien het (*S v Van der Merwe [2006] JOL 17375 (T)*). Die Hof beslis dat die saak nie na die landdros terugverwys word nie, en beveel dat die beskuldigde se skuldigbevinding en die vonnis hom opgelê ter syde gestel word en die boete wat hy reeds betaal het, onmiddellik aan hom terugbetaal word. Die bevel is onder andere daarop gegrond dat die beskuldigde, oënskynlik Afrikaanssprekend, nooit gevra is in welke taal hy verkies die saak gevoer moet word nie, en dat 'n tolk nooit tot sy beskikking gestel is nie. Die landdros het geen gehoor gegee aan die beskuldigde se getuie se uitdruklike keuse om in Afrikaans te getuig nie, en voortgegaan om haar in Engels te ondervra sonder die gebruik van 'n tolk. Toe die getuie later opnuut versoek het om in Afrikaans te getuig, is haar versoek nie deur die landdros beantwoord nie, en daar is voortgegaan om haar in Engels te ondervra. "Dit is 'n skending van beskuldigde se getuie en van beskuldigde se reg om in 'n taal van hul keuse die geding te voer", volgens die Hof (*S v Van der Merwe [2006] JOL 17375 (T)* te 4).

'n Soortgelyke saak het terselfdertyd in die Witwatersrand-afdeling van die Hooggeregshof plaasgevind (*S v Prince [2006] JOL 16730 (W)*). 'n Afrikaanssprekende beskuldigde is in die Soweto-streekhof skuldig bevind op twee aanklagte van verkragting, en die saak is vir vonnisoplegging na die Hooggeregshof verwys omdat die vonnis waarskynlik buite 'n streekhof se jurisdiksie sou val. Die Hof, by monde van regter Moshidi, het bevind dat ook in hierdie geval, die beskuldigde nie effektiewe regsverteenvoording, en derhalwe nie 'n billike verhoor, gehad het nie omdat sy regsverteenvoordiger nie Afrikaans magtig was nie. Op grond hiervan het die Hof die veroordelings van die beskuldigde op die twee gevalle van verkragting ter syde gestel.

Oor die belang van taal in 'n regverdige verhoor het die Hof hom soos volg uitgelaat:

In ensuring that an accused has a fair trial not only is such accused entitled to legal representation, but also a legal representative with whom he could communicate in his own language.

(*S v Prince [2006] JOL 16730 (W)* te 9)

Die duidelikste en mees gemotiveerde uitspraak oor 'n beskuldigde se reg op 'n billike verhoor, wat insluit dat die beskuldigde die reg het om in eie taal verhoor te word, asook dat hy/sy geregtig is op die bystand van 'n regsverteenwoordiger met wie in eie taal gekommunikeer kan word (hetsy direk of in uitsonderingsgevalle deur middel van 'n tolk), is alreeds in 2000 in die Noord-Kaapse afdeling van die Hooggeregshof deur regter Buys, onderskryf deur regter Majiedt, gelewer (*S v Pienaar 2000(2) SACR 143 (NC)*).

In hierdie geval het die saak voor die Hersieningsregter gedien nadat 'n beskuldigde in 'n landdroshof skuldig bevind aan en gevonnissen is vir handeldryf in dagga. By sy verhoor het die beskuldigde, wat Afrikaanssprekend was, en nie Engels praat of verstaan nie, gevra dat sy openbare verteenwoordiger, wat Engelssprekend was en nie Afrikaans magtig was nie, haar onttrek. Die saak het sy gewone loop geneem sonder dat die beskuldigde regsverteenwoordiging gehad het. Die Hof het bevind dat die beskuldigde 'n reg op 'n billike verhoor het, wat insluit nie net die reg om in eie taal verhoor te word nie, maar ook die reg op bystand van 'n regsverteenwoordiger met wie hy in eie taal kan kommunikeer, hetsy direk of deur middel van 'n tolk. Weens die gebrek aan regsbystand is die beskuldigde se verweer nie behoorlik ondersoek nie, en die skuldigbevinding en vonnis is ter syde gestel.

In sy motivering vir sy besluit het die Hof verskeie aspekte behandel wat vir die taaldebat in die algemeen, en vir die debat oor die taal van howe en die verslagtaal van verhore in die besonder, van belang is en dit word hieronder in groter besonderhede weergegee.

3. Grondwetlike taalregte en die howe

Oor die meerduidige interpretasie van artikel (art.) 6, die sogenaamde taalklousule van die Grondwet, Wet No 108 van 1996, is al heelwat geskryf (o.a. Du Plessis en Pretorius 2000; Strydom 2000: 206-207). Probleme ontstaan omdat daar, naas normatiewe riglyne oor taalbeleid (art. 6(2) en 6(4)), ook praktiese oorwegings vermeld word wat by die keuse van die amptelike gebruik van 'n taal of tale in ag geneem moet word (art. 6(3)(a) en (b)), sonder enige aanduiding daarvan hoe die onderskeie subartikels ineenkakel of met mekaar versoen moet word.

Naas art. 6(1) wat die elf amptelike tale lys, is ook die volgende twee normatiewe riglyne vir die bespreking van belang, naamlik (i) dat al die amptelike tale gelykheid van aansien geniet en billik behandel moet word (art. 6(4)), en (ii) dat die staat praktiese en daadwerklike maatreëls moet tref om die status van die inheemse tale wat histories ingekort is te verhoog en die gebruik daarvan te bevorder (art. 6(2)).

Hoofstuk 2 van die Grondwet, die Handves van Regte, bevat verdere subartikels wat vir die bespreking van belang is. Art. 35(3) bepaal dat elke beskuldigde 'n reg op 'n billike verhoor het. Dit sluit in die reg om 'n regsverteenwoordiger te kies, om deur hierdie regsverteenwoordiger verteenwoordig te word, en om van hierdie reg ingelig te wees (art. 35(3)(f)). Indien die beskuldigde nie 'n regsverteenwoordiger kan bekostig nie, het die staat 'n verpligting om 'n regsverteenwoordiger toe te wys en te vergoed (art. 35(3)(g)). Die beskuldigde se reg op 'n billike verhoor sluit verder in die reg om verhoor te word in 'n taal wat die beskuldigde verstaan, of, indien dit nie prakties uitvoerbaar is nie, om die verrigtinge in daardie taal te laat tolk (35 (3)(k)). Artikels 35(3)(f), (g) en (k), saamgevat, impliseer dat 'n beskuldigde nie net 'n reg het op regsverteenwoordiging nie, maar op effektiewe regsverteenwoordiging wat insluit behoorlike kommunikasie, soos verwoord deur die Hof in die saak van die Staat teen Prince:

It was therefore ... imperative that he not only had legal representation, but indeed effective legal representation. It was in the accused's best interests to have assigned to him a legal representative who could properly communicate with him, who could understand the language of the witnesses and convey the accused's defence in the best possible effective manner.

(S v Prince [2006] JOL 16730 (W) te 9)

Daar moet op gewys word dat art. 35 (3)(k) van die Grondwet verwys na die *verstaan* van 'n taal wat nie noodwendig die moedertaal van die beskuldigde hoef te wees nie. Dit is ook die interpretasie wat die Hof in die bogenoemde saak aan die subartikel geheg het. Art. 35(3)(k) verwys derhalwe, soos ook Cassim (2003: 28) aantoon, na 'n kommunikasiereg en nie 'n taalreg nie.

'n Beskuldigde is egter nie net uit 'n prosedurele oogpunt op 'n billike verhoor geregtig nie, maar dit is 'n absolute reg, soos deur die Hof, met verwysing na Kanadese sake, in *S v Pienaar 2000(2) SACR 143 (NC)* te par. 7-9 betoog word. Art. 39 van die Grondwet, wat handel oor die uitleg van die Handves van Regte, bepaal in subartikel (1)(c) dat 'n hof, tribunaal of forum ook buitelandse reg in ag kan neem, en daarom kán daar na hierdie spesifieke saak verwys word.

4. Taal en regspleging in Kanada

In België, waar Vlaams en Frans nie net min of meer dieselfde aantal sprekers het nie, maar ook hoofsaaklik in twee afsonderlike streke (Vlaandere en Wallonië) gekonsentreer is, is daar eerder van parallelle eentaligheid as van tweetaligheid sprake (Deprez 2000; Wynants 2000, 2001). In teenstelling hiermee is Frans in Kanada, in verhouding tot Engels, 'n minderheidstaal wat in 1991 deur slegs 4.8% van die totale bevolking gepraat is, in vergelyking met die 7.3% van die totale bevolking in 1951 (Martel 1999: 55). Die twee vernaamste redes vir die afname in Frans is assimilasië en immigrasië van Engelssprekende immigrante. Selfs in Quebec, die enigste provinsie (uit tien) waar Frans 'n meerderheidstaal is, is Franssprekendes onder geweldige druk om te assimileer (Cartwright 1988: 238).

Die druk op die Franssprekende minderheid deur die afname van die demografiese sterkte word gedeeltelik gekompenseer deur 'n ideologiese verskuiwing in regeringsbeleid waardeur Franssprekendes se regte gewaarborg word. Die belangrikste ideologie in die neëntiende eeu in Kanada was homogenisme; dus die siening dat 'n enkele identiteitsmerker, soos taal, nasiebou bevorder (Blommaert en Verschueren 1998: 195). Hierdie ideologie het daartoe gelei dat onder andere die reg van Frans as onderrigtaal bevraagteken is, en dat Engels as die enigste onderrigtaal geregverdig is.

Soos die politieke teoretici Kymlicka en Patten egter uitwys, is 'n ideologie soos homogenisme teenproduktief; dit stimuleer 'n verdedigende nasionalistiese reaksie van die nasionale minderheid en versterk die minderheid se begeerte vir groter territoriale selfregering en selfs afskeiding (Kymlicka en Patten 2003: 13).

Soos uit dié kort bespreking afgelei kan word, was die taalkwessie in Kanada sedert die eerste kontak tussen die Franse en Engelse setlaars en die inheemse bevolkings 'n dominante tema. 'n Kort beskrywing van die ontwikkeling van taalregte in Kanada word onder andere deur Braën (1987) en Bastarache (2004) verskaf. Samevattend kan gesê word dat in die huidige tyd maatreëls oor die algemeen ten doel het "to enable the two major language groups to preserve their identity" (Braën 1987: 37).

Ideaal gesproke moet die regsisteem die waardes en kultuur van 'n gemeenskap weerspieël. Dit vereis dat regsinstellings enersyds die waardes van die meerderheid moet erken, maar andersyds ook dié van minderhede. Ware regsmeertaligheid, volgens 'n uitspraak in 'n Kanadese hof, beteken dat amptelike taalminderhede die reg het om voor regters en jurieledede te verskyn wat hulle taal ken en hulle kultuur en waardes verstaan. Die reg om 'n amptelike taal van keuse binne die regstelsel te gebruik, is meer as 'n individuele reg; dit is ook 'n kollektiewe reg (Gruben 2004: 145).

Die kwessie van taalregte as 'n belangrike onderdeel van die sosio-regsomgewing in Kanada is die onderwerp van wye diskussie (Gruben 2004; Foucher 2007). In grondwetlike kwessies is dit dus byna vanselfsprekend dat "Suid-Afrikaanse howe juis na die Kanadese reg sal verwys en daar lig opsteek" (*S v Pienaar 2000(2) SACR 143 (NC)* te par. 7).

Vir die regspraak is die onderskeid tussen die verstaan van 'n taal en die aktiewe beheersing daarvan belangrik, en daarom is dit in die Kanadese Hoërhof betoog in *R v Beaulac [1999](1) SCR 768*, soos aangehaal in *S v Pienaar 2000(2) SACR 143 (NC)*, Strydom (2000: 209-210) en Foucher (2007: 64-65). In die onderhawige geval het die beskuldigde, wat van moord aangekla is, in 'n laerhof versoek dat die jurieledede sowel Frans as Engels magtig moes wees. Hierdie versoek is verwerp omdat die beskuldigde, 'n Franssprekende burger, ook Engels kon verstaan. Op appèl in die Kanadese Hoërhof is die versoek van die beskuldigde gehandhaaf en is daar beslis dat die beskuldigde geregtig was op 'n jurie wat sowel Frans as Engels magtig (dus, tweetalig) was. Omdat bevindinge waartoe in hierdie saak gekom is, ook in Suid-Afrika vir die kwessie van taalregte in die algemeen en die regspraak in besonder belangrik is, word gedeeltes breedvoerig aangehaal:

Section 530(1) [wat oor die Kanadese Strafkode handel - HJL] creates an absolute right of the accused to equal access to designated courts in the official language that he or she considers to be his or her own. The courts called upon to deal with criminal matters are therefore required to be institutionally bilingual in order to provide for the equal use of the two official languages of Canada. In my view this is a substantive right and not a procedural one that can be interfered with. ... The language of the accused is very personal in nature; it is an important part of his or her cultural identity. The accused must therefore be afforded the right to make a choice between the two official languages based on his or her subjective ties with the language itself. The principles upon which the language right is founded, the fact that the basic right is absolute, the requirement of equality with regard to the provision of services in both official languages of Canada and the substantive nature of the right all point to the freedom of Canadians to freely assert which official language is their own language.

(soos aangehaal in *S v Pienaar 2000(2) SACR 143 (NC)* te par. 7; Strydom 2000: 210)

Wat veral belangrik is in die bogenoemde, is die bevinding dat die taalkeuse van 'n beskuldigde nie 'n prosedurele aangeleentheid is waarmee ingemeng kan word nie, maar 'n absolute reg (Foucher 2007: 64).

'n Tweede belangrike bevinding was dat die Hof van oordeel was dat taalregte in alle gevalle doeldienend ("purposive") uitgelê moes word, dus verenigbaar met en versterkend tot die beskerming en ontwikkeling van die amptelike taalgemeenskappe in Kanada (Foucher 2007: 65). In hierdie verband verwys die Hof in *R v Beaulac* na 'n ander saak waar die volgende bevind is:

Several interpretative guidelines are endorsed in *Mahe* for the purposes of defining s 23 rights. Firstly, courts should take a purposive approach to interpreting the rights. Therefore, in accordance with the purpose of the right as defined in *Mahe*, the answers to the questions should ideally be guided by that which will most effectively encourage the flourishing and preservation of the French-language minority in the province. Secondly, the right should be construed

remedially, in recognition of previous injustices that have gone unredressed and which have required the entrenchment of protection for minority language rights.

(soos aangehaal in *S v Pienaar 2000(2) SACR 143 (NC)* te par. 8)

Van hierdie bevinding sê die Hof in die *Beaulac*-uitspraak:

These pronouncements are a reflection of the fact that there is no contradiction between protecting individual liberty and personal dignity and the wider objective of recognizing the rights of official language communities.

(soos aangehaal in *S v Pienaar 2000(2) SACR 143 (NC)* te par. 8).

Oor die belang van taalregte verwys die Hof in die *Pienaar*-saak na twee verdere bevindinge in Kanadese sake:

The importance of language rights is grounded in the essential role that language plays in human existence, development and dignity. It is through language that we are able to form concepts; to structure and order the world around us. Language bridges the gap between isolation and community, allowing humans to delineate the rights and duties they hold in respect of one another, and thus to live in society.

(*Reference re Manitoba Language Rights [1985] 1 SCR 721* te 744)

en

Language is so intimately related to the form and content of expression that there cannot be true freedom of expression by means of language if one is prohibited from using the language of one's choice. Language is not merely a means or medium of expression; it colours the content and meaning of expression. It is, as the preamble of the *Charter of the French Language* itself indicates, a means by which a people may express its cultural identity. It is also the means by which the individual expresses his or her personal identity and sense of individuality.

(*Ford v Quebec (Attorney-General) [1988] 2 SCR 712* te 748-749)

Ingevolge die Kanadese reg kom die Hof in die *Beaulac*-saak met inagneming van die voorafgaande uitsprake tot die volgende gevolgtrekking:

It seems to me that all persons living in a country which recognizes two official languages must have the right to use and be understood in either of those languages when on trial before courts of criminal jurisdiction. I repeat that a trial before a Judge or jury who understand the accused's language should be a *fundamental right* and not a privilege. The right to be heard in a criminal proceeding by a Judge or a judge and jury who speak the accused's own official language, even if it is the minority official language in a given province, surely is a right that is a bare minimum in terms of serving *the interests of both justice and Canadian unity*. It is essentially a question of fairness that is involved. (oorspronklike beklemtoning)

(*S v Pienaar 2000(2) SACR 143 (NC)* te par. 8)

Oor die houding van die Kanadese regstelsel met betrekking tot taalregte laat die Hof hom in die *Pienaar*-saak soos volg uit:

Dit wil my voorkom of die regte prioriteite in die Kanadese howe die aandag geniet het. Die howe is daar om die belange van die gemeenskap te dien en nie hulle eie belange en voorkeure ten koste van dié van die gemeenskap nie. Uit voormelde aanhalings blyk dit dat die howe in Kanada klem lê op die belangrikheid van taal, sy beskerming en ontwikkeling deur die owerheid en die regstelling van taalmiskening in die verlede. Taal is belangrik omdat dit 'n fundamentele reg is waardeur die landsburger sy individuele vryheid en menswaardigheid gestalte gee en uitleef.

(*S v Pienaar 2000(2) SACR 143 (NC)* te par. 9)

5. Taalregte en praktiese oorwegings

Vroeër is reeds daarop gewys dat die taalklousule, art. 6, naas normatiewe riglyne (art. 6(2) en 6(4)) ook praktiese oorwegings vermeld wat 'n rol by taalkeuse speel. Art. 6(3)(a) lys "gebruik, doenlikheid, koste, streeksomstandighede en die ewewig van die behoeftes en

voorkeure van die bevolking as geheel of in die betrokke provinsie" as faktore wat deur die nasionale en provinsiale regerings by die keuse van minstens twee amptelike tale in ag geneem kan word. Dit sou immers onrealisties wees om te verwag dat ál elf tale in élke amptelike situasie gebruik kan word. Daarom het die Language Plan Task Group (Langtag) in sy finale verslag die konsep 'funksionele veeltaligheid' ingevoeg, waarvolgens 'n beleid van veeltaligheid "nie impliseer dat alle tale vir alle funksies gebruik moet word nie, maar eerder dat verskillende tale vir verskillende funksies geskik is" (Langtag 1996a: 210; Langtag 1996b: 111-112).

Ook in die howe sal, soos art. 6(3)(a) dit stel, "die behoeftes en voorkeure van die bevolking as geheel of in die betrokke provinsie" in ag geneem moet word. Dit beteken byvoorbeeld dat daar in die Noord-Kaap 'n behoefte aan Afrikaans, in KwaZulu-Natal aan Zulu en in die Oos-Kaap aan Xhosa sal wees waarin nie effektief deur tolkdienste voorsien kan word nie. Soos die Hof in die *Pienaar*-saak dit gestel het: "[g]etolkte getuienis is tweede beste" (*S v Pienaar 2000(2) SACR 143 (NC)* te par. 20). Verder is uitgewys dat die gevaar altyd bestaan dat getuienis verkeerd getolk kan word, soos die Hof self by geleentheid waargeneem het. Nie net kan 'n beskuldigde wat 'n swaar vonnis in die gesig staar dit nie bekostig dat getuienis verkeerd getolk word nie, maar ook 'n regstelsel in 'n demokratiese staat kan dit nie bekostig nie. Buitendien is die oorspronklike weergawe by tolking dikwels vir altyd verlore, en daar kan nie later in die verhoor of op hersiening of appèl nagegaan word wat die beskuldigde of getuie werklik gesê het nie. Behalwe vir direkte vertaalfoute wat kan insluip, gaan die gevoelswaarde van die woord of uitdrukking in die spesifieke omstandighede ook verlore by tolking. Hierby kom nog die feit dat net die getuienis en uitspraak getolk word, en nie die betoog nie, wat tot gevolg het dat nie die beskuldigde, óf die klaer, óf die gemeenskap in so 'n verhoor weet wat die Staat en die beskuldigde se regsverteenvoerder die Hof versoek het om te doen nie. Tolking verleng bowendien die tydsduur van 'n saak; soms verdubbel die tyd, met fenomenale koste-implikasies (*S v Pienaar 2000(2) SACR 143 (NC)* te par. 17 en 18). By tolking moet daar vir elke minuut wat die saak langer duur die koste van die salarisse en fooi van die regter of landdros, twee assessore, twee of meer regsverteenvoerders, 'n tolk, 'n hofordonnans, en dikwels een of meer lede van korrektiewe dienste bygereken word.

In 'n empiriese studie gebaseer op 100 hofsake in Durban het Steytler (1993) aangetoon dat 'n tolk homself dikwels as 'n rolspeler beskou wat met die snelle afhandeling van die saak

gemoed is, en dus die rol van hofordonnans, prokureur, landdroos en vervolger speel. Verskillende "filtreer"-prosesse wat by tolking 'n invloed op die uiteindelijke taaleindproduk het, word weer deur Eades (2003) aangetoon.

In die Noord-Kaap is die gebruik van die verskillende tale, volgens 'n opname deur die Direkteur van Openbare Vervolging, soos volg: Afrikaans 72%; Tswana 14.8%; Xhosa 8.8%; Engels 1.4%; ander 0.6%. Nie net beskuldigdes wat in strafsake betrokke is, is oorwegend Afrikaanssprekend nie, maar ook die gemeenskap wat by die hofverrigtinge belang het en die verhoor bywoon. 'n Groot persentasie van die bevolking in die Noord-Kaap, veral op die uitgestrekte platteland, praat slegs Afrikaans en verstaan Engels glad nie. Deur in die Noord-Kaap streeklanddrooste en voorsittende beamptes aan te stel wat nie Afrikaans magtig is nie, soos wat die Departement van Justisie toenemend doen, word nie net van owerheidsweë inbreuk gemaak op die taalregte van die oorgrote meerderheid van die bevolking in die Noord-Kaap nie, maar die gemeenskap word van die hofproses vervreem, 'n situasie wat juis in stryd is met die Departement van Justisie se strewe om die hof te maak toegankliker vir die gemeenskap te maak (*S v Pienaar 2000(2) SACR 143 (NC)* te par. 14 en 27).

Ook in gebiede waaroor ander afdelings van die Hooggeregshof jurisdiksie het, word van owerheidsweë inbreuk gemaak op die taalregte van groot dele van die bevolking. In die streekhof in Vryheid betrek 98% van die sake Zulusprekende beskuldigdes, 'n tendens wat waarskynlik in die res van KwaZulu-Natal sal geld. Toe 'n beskuldigde onderwyser, beskuldig van motordiefstal, egter in die Vryheid-streekhof aansoek doen dat hy in Zulu verhoor word, is die versoek verwerp op grond van die feit dat hy wel Engels verstaan, in ooreenstemming met art. 35(3)(k) van die Grondwet. Hierop het beskuldigde die Hooggeregshof genader (*Mthetwa v De Bruin NO and Another 1998(3) BCLR 336 (N)*). Hierdie hof het die uitspraak van die streekhof gehandhaaf, en beslis dat art. 35(3)(k) aan die beskuldigde nie die reg verleen om in die taal van sy keuse verhoor te word nie. Genoemde artikel lê beperkinge op, gedikteer deur die praktyk. Die reg waaroor hy beskik, is dat die verrigtinge in Zulu getolk kan word. Insiggewend in hierdie geval is dat die Hof glad nie na art. 6 van die Grondwet verwys het nie, en blykbaar die bepalinge van art. 35(3)(k) in isolasie uitgelê het.

'n Ander geval behels 'n saak wat in Xhosa in 'n landdroshof plaasgevind het. In 'n kriminele hersiening van hierdie saak, in die Hooggeregshof in Bisho, het die Hof wel die uitspraak van

die landdroshof gehandhaaf, maar tog aanbeveel dat, as gevolg van praktiese oorwegings en koste, daar slegs een amptelike taal van die rekord in die howe behoort te wees, waarskynlik Engels, hoewel dit nie eksplisiet genoem is nie (*S v Matomela 1998 (3) BCLR (Ck)* te 342). Die landdros het sy besluit om die saak in Xhosa te laat plaasvind gemotiveer deur art. 6(1) van die Grondwet, wat Xhosa as een van die amptelike tale verklaar, saam te lees met artikels 6(2) en 6(4):

According to these sections, Xhosa is one of the official languages. Taking into account the diminished use and status of the indigenous languages, practical measures to advance the use of the Xhosa language must be taken. I believe that all official languages must enjoy parity of esteem and be treated equitably. I thus submit that even without the instructions from the Department of Justice, the Constitution gives authority for the use of other official languages.

(soos aangehaal in *S v Matomela 1998 (3) BCLR (Ck)* te 341)

Verdere motivering is deur die landdros in art. 35(3)(k) gevind, wat bepaal dat 'n billike verhoor die reg insluit om verhoor te word in 'n taal wat die beskuldigde verstaan, en dan verklaar die landdros: "No prejudice would be caused to anyone in Court at that moment if Xhosa was used" (*ibid.*).

Met hierdie bevindinge stem die Hooggeregshof saam: "The constitutional provisions he has referred to above are binding ..." (*ibid.*). Weens die feit dat toenemend meer landdroste en regters wat inheemse tale magtig is, aangestel word, word voorsien dat verhore ook in inheemse tale sal (kan) plaasvind. Vir die Hof is dit egter 'n problematiese ontwikkeling: "[T]he problems arising therefrom will become greater and greater" (*ibid.*). Probleme wat die Hof voorsien, behels veral die kwessie van verslagtaal en die vertaling van hofverrigtinge, en daarom pleit die Hof vir een verslagtaal:

All official languages must enjoy parity of esteem and be treated equitably but for practical reasons and for better administration of justice one official language of record will resolve the problem. Such a language should be one which can be understood by all court officials irrespective of mother tongue.

(*S v Matomela 1998 (3) BCLR (Ck)* te 342)

In die gevalle waar howe sake in Afrikaans en ander inheemse amptelike tale verhoor, word erkenning aan die gemeenskap se taalregte gegee. Om slegs een amptelike taal aan te wend, sal die uitdruklike bepalings van die Grondwet in hierdie verband gewysig moet word. Daarom verskil die Hof in die *Pienaar*-saak met die aanbeveling in die *Matomela*-saak dat een amptelike taal in die regspraak verkieslik is. Daar word saamgestem dat groot uitdagings die regspleging in hierdie verband in die gesig staar, maar oplossings moet gesoek word in plaas daarvan "om moeë koloniale en elitistiese argumente aan te gryp", en verder:

Indien daar elke keer handdoek ingegooi word wanneer daar 'n praktiese probleem ontstaan om uitvoering te gee aan die gees en bedoeling sowel as die letterlike betekenis van die bepalings van die Grondwet, dan het die Grondwet 'n nuttelose stuk papier geword.

(*S v Pienaar 2000(2) SACR 143 (NC)* te par. 33-34)

Oor die verantwoordelikheid van die Staat in hierdie verband verwys die Hof ook na die *Beaulac*-saak:

Language rights are not negative rights, or passive rights; they can only be enjoyed if the means are provided. This is consistent with the notion favoured in the area of international law that the freedom to choose is meaningless in the absence of a duty of the State to take positive steps to implement language guarantees.

(soos aangehaal in *S v Pienaar 2000(2) SACR 143 (NC)* te par. 35)

Dat die staat nie geneë is om uit eie beweging dusdanige positiewe stappe te neem nie, en in die praktyk *de facto* eentaligheid, naamlik Engels, voorstaan, is dikwels uitgewys. Wat die regspraak betref, bestaan daar wye steun vir Engels as enigste hoftaal. Na aanleiding van die twee hofsake, *Matomela* en *De Bruin*, wat hy "epogmakend" noem, pleit Barker (1998) vir een hoftaal, Engels. Om al die tale gelyke status as regstaal te gee is onprakties en sal nie net 'n ondraaglike las op landdroste, regters, vervolgers en regspraktisyns plaas nie, maar ondraaglike vertragings en nie-volhoubare kostes meebring (Barker 1998: 63). (Die rapportering van hierdie bydrae is veelseggend in die gedrukte media, o.a. Sapa (1998) en

Malan (1998)). Daar word sterk steun vir Barker se standpunt deur Mgoduso (1999) uitgespreek. In 'n verdere bydrae kondoneer Barker (2002) moontlike gevalle waar 'n beskuldigde nie 'n regverdige verhoor as gevolg van taalprobleme gehad het nie, want sulke gevalle kan as "private injury" beskryf word, en is verkieslik bo "public injury" wat sou volg as al die amptelike tale as hoftale erken word. Gevalle van "private injury" is nou maar een maal die gevolg van Suid-Afrika se "misfortune" om elf amptelike tale te hê (Barker 2002: 60). Ook 'n vorige minister van Justisie het reeds in 1999 die mening uitgespreek dat Engels die enigste verslagtaal behoort te wees.

Om hierdie en ander taalverwante probleme in die regspraak te ondersoek, het die hoofde van die hoër howe in Februarie 2003 'n komitee saamgestel bestaande uit vier regters-president (waaroor daar gerapporteer is in Whittle (2003)). Hulle moes die gebruik van die verskillende amptelike tale in die howe vasstel sodat hulle die probleme of besware oor sodanige gebruik, indien enige, kon identifiseer en aanbevelings maak. In hulle aanbevelings onderskei hulle *inter alia* (i) tussen kriminele en siviele sake, (ii) tussen eerste howe ("courts of first Instance"), Hooggereregshowe, die Appèlhof en Konstitusionele Hof, en (iii) tussen die getuienis, die verhoor en betoog, amptelike dokumente, en verslagtaal. Samevattend kan gesê word dat die meerderheidsverslag (Report 2005: 73-103) aanbeveel dat die gebruik van al elf die amptelike tale in alle omstandighede toegelaat moet word. Indien 'n beskuldigde of amptenaar nie 'n betrokke taal magtig is of verstaan nie, moet die hulp van vertalers en/of tolke ingeroep word. Daar moet toegesien word dat verhore ook geskied in die inheemse taal wat die landdros of regter praat. Op hierdie wyse sal die inheemse tale se woordeskat en terminologie ook mettertyd ontwikkel. Die feit dat hierdie tale op die huidige tydstip nie oor 'n genoegsame woordeskat of terminologie beskik nie, is nie 'n rede waarom hulle nie in regspraak gebruik kan word nie: "Indeed, that is a good enough reason to use them so as to give them an opportunity to develop, grow and, where necessary, adapt to the needs of our times" (Report 2005: 84).

Dieselfde sentimente word deur Hlophe (2000) uitgespreek. Hy kritiseer die howe wat deurgaans te veel klem op "praktiese oorwegings" lê. "Praktiese oorwegings" is in feite niks anders nie as 'n gerief vir die voorsittende regsbeampte (Hlophe 2000: 694). Ook Ndlovu, 'n prokureur van Pinetown, pleit dat swart regslui toenemend hulle eie tale in die howe sal gebruik en sal weier om hulle tale na 'n politieke museum te stuur (Ndlovu 2002: 20). Die

verklaring van die Meertaligheidsaksiegroep is eweneens ondubbelsinnig ten gunste van die sinvolle aanwending van al die amptelike tale (I-Mag 2005).

Die Regter-president van die Noord-Kaapse afdeling van die Hooggeregshof, regter Kgomo, huldig hierteenoor die standpunt dat alle pogings om die inheemse tale te bevorder nie uitvoerbaar is nie en tot mislukking gedoem is. In 'n minderheidsverslag (Kgomo 2005) beveel hy aan dat slegs Engels die taal van regspraak moet wees. Ook so 'n stap sal egter nie alle praktiese probleme oplos nie; die teendeel is waar, soos 'n saak aantoon waaroor in die Zulu-koerant *Ilanga* gerapporteer is (Mncwango 2007). In hierdie geval is twee Mosambiekse burgers van manslag en diefstal aangekla. Volgens 'n vooraf ooreenkoms sou hulle in Zulu verhoor word. Die Hof het bevind dat hulle geen Zulu kon praat nie, en die saak moes uitgestel word totdat 'n Tsonga tolk gevind kon word.

Die kwessie van taalregte is bowendien nie net van belang vir regspraak in die howe nie, maar ook vir verhore deur Rade, soos aangetoon deur die tugverhoor van dr. Leon Wagner, 'n Bloemfonteinse patoloog, en die staat se voormalige hoof-regsgeneeskundige in die Vrystaat. Hierdie verhoor word kortliks hieronder bespreek.

6. Taalregte en verhore

Dr. Wagner het vigs as rede op 'n doodsertifikaat aangegee vir 'n jong vrou se dood. Haar familie het toe 'n klag by die Raad op Gesondheidsberoepe (RGB) ingedien. Omdat dr. Wagner van oordeel was dat hy geen reël of wet oortree het deur te sê dat die jong vrou aan vigs oorlede is nie, en dus nie bloot die boete van R3 000 wou betaal nie, is die tugverhoor gelas. Sy versoek dat 'n Afrikaanse klagstaat aan hom besorg moet word, is geïgnoreer en dit is in Xhosa aan hom gestuur (Carstens 2006). Nadat *Rapport* navrae aan die RGB gerig het in verband met die rede waarom Xhosa-dokumente aan Wagner gestuur is, is Engelse dokumente inderhaas gefaks. In 'n begeleidende brief skryf die aanklaer, adv. Peter:

Die Grondwet erken elf amptelike tale en derhalwe is Xhosa ook een van die tale. As die teendeel nie bewys word nie, is ek nie verplig om met jou en/of jou kliënt in 'n taal van sy/haar keuse te korrespondeer nie.

Ek voer aan dat jy en jou kliënt Engels verstaan en derhalwe heg ek my Engelse reaksie vir julle aan.

Wagner het hom op art. 35(3) van die Grondwet beroep, en aangedui dat hy verkies dat die verhoor in Afrikaans geskied, en dat hy nie bereid is om in Engels te argumenteer nie. By die verhoor het adv. Peter in Engels aan die komitee gesê dat sy tolk nie opgedaag het nie, en dat hy self in Engels aangespreek moet word. Volgens hom handel art. 35(3) oor die regte van 'n beskuldigde, en Wagner is nie 'n beskuldigde in 'n strafregtelike saak nie. Wagner se advokaat het egter aangevoer dat Wagner ook die reg het op 'n billike verhoor, wat die reg insluit om verhoor te word in die taal wat hy verstaan.

'n Tolk (in Afrikaans en Engels) het wel later opgedaag, maar hy is telkens deur deelnemers aan die verrigtinge reggehelp as hy in Afrikaans probeer tolk het (Versluis 2006). 'n Woordvoerder van Solidariteit het gesê dat Wagner eenvoudig sy grondwetlike reg uitgeoefen het om in sy moedertaal verhoor te word, en dat die hele aangeleentheid nie 'n taalstryd is soos wat die RGB dit wil uitmaak nie, maar wel handel oor Wagner se reg op beskerming en 'n regverdige verhoor (Carstens 2006).

7. Slot

Soos ook in die geval van die onderwys waar die voordele van moedertaalonderrig nie deur die owerhede erken word nie, is dieselfde ideologie, naamlik homogenisme, onderliggend aan die traagheid om inheemse Afrika-tale in groter mate in die regspraak tot hulle reg te laat kom. Volgens homogenisme, soos reeds vroeër na verwys, is 'n enkele identiteitsmerker, in hierdie geval taal, bevorderlik vir nasiebou, en verskille in 'n gemeenskap word as gevaarlik en middelpuntvliedend beskou (Blommaert en Verschueren 1998: 195). Die oplossing lê dan vir baie in die erkenning van Engels as enigste werктаal in die regspleging.

'n Tweede ideologiese oorsaak van die positiewe gevoel van die sprekers van inheemse Afrika-tale teenoor Engels en pogings om dit as enigste taal in amptelike instansies ingestel te kry, lê in die historiese teenkating teen veral Afrikaans, maar ook teen die inheemse swart tale, hoofsaaklik deur die gevolge van die implementering van die apartheidsbeleid, spesifiek die onderwysbeleid (Kamwangamalu 2004: 228-231). Nie net is die status van Engels in die

oë van die swart bevolking verhoog nie omdat dit as die bevrydingstaal beskou is, maar pogings om inheemse Afrika-tale te bevorder, word steeds met agterdog bejeën en as nuu-apartheidstrategieë beskou om enersyds wit en swart sprekers te skei, en andersyds swart sprekers te verdeel (Makoni 2003: 140, 142).

In die regspraak is die relatief sterker posisie van Afrikaans teenoor die ander inheemse tale vir die owerheid problematies. Die maklike uitweg word dan gesoek: skaf Afrikaans as regstaal af, eerder as om die inheemse Afrika-tale uit te bou om ook as regstale diens te doen, en sodoende terselfdertyd die ideale en regte wat in die Grondwet verskans is, uit te bou.

Die koste wat aan die uitbouing van multitaligheid in die algemeen verbonde is, word altyd geopper as 'n belangrike argument waarom liefs aan een taal voorkeur verleen moet word. Alexander (2001: 118), wat uitgebreid oor taalpolitieke aangeleenthede skryf, verwerp die koste-gebaseerde argument teen veeltaligheid, en beweer dat daar geen gesaghebbende basis bestaan vir die aanspraak dat 'n veeltalige taalbeleid "duur" of "onbekostigbaar" is nie.

Nog 'n argument wat ten gunste van een regstaal, spesifiek een verslagtaal, geopper word, is dat Suid-Afrika 'n belangrike rol nie net in Afrika nie, maar ook internasionaal speel, en derhalwe is 'n taal wat orals verstaan word, belangrik (Kgomo 2005: 17). Terwyl so 'n redenasie van die hoogste howe (Konstitusionele Hof, Appèlhof, Arbeidshof) sou kon geld, is dit 'n argument sonder inhoud indien dit byvoorbeeld op landdroshowe toegepas word.

Die eis van transformasie van die regspraak om die Suid-Afrikaanse werklikheid te toon hoef ook nie noodwendig 'n struikelblok te wees en dus 'n argument teen die uitbouing van al die amptelike tale nie. Slegs indien verteenwoordigendheid ("representivity") gesien word as dat elke hof die samestelling van die bevolking moet weerspieël, sal veeltaligheid die begrip dwarsboom. Soos reeds aangetoon, is sekere tale in sekere streke oorheersend, byvoorbeeld Afrikaans in die Noord-Kaap en Zulu in KwaZulu-Natal. Die bevolkingsamestelling van elke streek, en nie van die land as geheel nie, moet blyk uit die keuse van hoftale, en dus ook in die regsaanstellings, van 'n bepaalde streek. So 'n werkswyse is ook in ooreenstemming met die Grondwet (art. 6(3)(a)) en laasgenoemde is tog die enigste maatstaf wat behoort te geld, nie byvoorbeeld polities-gemotiveerde en ideologiese konsepte nie.

Die probleme om veeltaligheid in die regspraak tot sy reg te laat kom, is kennelik groot, maar soos onder andere in Kanada moet die owerheid hom daadwerklik beywer om hierdie doel te bereik, nie net omdat die Grondwet dit vereis nie, maar ook omdat die gebruik van 'n taal van keuse 'n fundamentele reg is waardeur elkeen aan sy/haar individuele vryheid en menswaardigheid gestalte gee, en hierdie reg kan uitleef. Die veroordeling van 'n beskuldigde wat nie hofverrigtinge na behore kon verstaan nie, en hom/haar nie behoorlik kon verdedig teen die aanklagte nie, is 'n skending van die reg op 'n regverdige en billike verhoor.

Verwysings

- Alexander, N. 2001. Why a multilingual policy for South Africa? In K. Deprez, T. du Plessis and L. Teck (eds). *Multilingualism, the Judiciary and Security Services*. Pretoria: Van Schaik. pp. 115-122.
- Barker, H. 1998. Language in the courts: English – the unifying medium? *De Rebus* 369: 63-65.
- Barker, H. 2002. Black languages and the South African courts. *De Rebus* 413: 59-60.
- Bastarache, M. 2004. Introduction. In M. Bastarache (ed.) *Language Rights in Canada*. Second Edition. Québec: Éditions Yvon Blais. pp. 1-35.
- Blommaert, J. and J. Verschueren. 1998. The role of language in European nationalist ideologies. In B. Schieffelin, K.A. Woolard and P.V. Kroskrity (eds). *Language Ideologies – Practice and Theory*. New York/Oxford: Oxford University Press. pp. 189-210.
- Braën, A. 1987. Language rights. In M. Bastarache (ed.) *Language Rights in Canada*. Montreal: Les Editions Yvon Blais. pp. 3-63.
- Carstens, S. 2006. Raad 'klap' dokter met Xhosa. *Rapport* 19.02.2006, p20.
- Cartwright, D. 1988. Language policy and internal geopolitics: the Canadian situation. In C.N. Williams (ed.) *Language in Geographic Context*. Clevedon: Multilingual Matters. pp. 238-266.
- Cassim, F. 2003. The right to address the court in the language of one's choice. *Codicillus* XLIV (2): 24-31
- Deprez, K. 2000. Belgium: from unitary to a federal state. In K. Deprez and T. du Plessis (eds). *Multilingualism and Government*. Pretoria: Van Schaik. pp. 17-29.
- Du Plessis, L.T. and J.L. Pretorius. 2000. The structure of die official language clause. A framework for its implementation. *South African Public Law* 15: 505-526.

- Eades, D. 2003. Participation of second language and second dialect speakers in the legal system. *Annual Review of Applied Linguistics* 23: 113-133.
- Foucher, P. 2007. Legal environment of official languages in Canada. *International Journal of the Sociology of Language* 185: 53-69.
- Grondwet. 1996. Wet No 108 van 1996. Pretoria.
- Gruben, V. 2004. Bilingualism and the judicial system. In M. Bastarache (ed.) *Language Rights in Canada*. Second Edition. Québec: Éditions Yvon Blais. pp. 141-249.
- Hlophe, J.M. 2000. Official languages and the courts. *South African Law Journal* 117(4): 690-696.
- I-Mag. 2005. Taal en transformasie van die regstelsel. Verklaring uitgereik deur die Meertaligheidsaksiegroep (I-Mag) op 24 Januarie 2005. Litnet-taaldebat: <http://www.oulitnet.co.za>.
- Kamwangamalu, N.M. 2004. The language planning situation in South Africa. In R.B. Baldauf and R.B. Kaplan (eds). *Language Planning and Policy in Africa*. Volume I. Clevedon: Multilingual Matters. pp. 197-281.
- Kgomo, F.D. 2005. The minority report. In *Report on the usage of official languages in court*. Pretoria: Ministry: Justice and Constitutional development. pp. 1-36.
- Kymlicka, W. and A. Patten. 2003. Language rights and political theory. *Annual Review of Applied Linguistics* 23: 3-21.
- Langtag. 1996a. *Overview, recommendations and executive summary from the final report of the Language Plan Task Group (LANGTAG)*. Presented to the Minister of Arts, Culture, Science and Technology, Dr B.S. Ngubane, 8 August 1996. Pretoria: Department of Arts, Culture, Science and Technology. pp. 179-237.
- Langtag. 1996b. *Towards a National Language Plan for South Africa. Final Report of the Language Task Group (LANGTAG)*. Presented to the Minister of Arts, Culture, Science and Technology, Dr B.S. Ngubane, 8 August 1996. Pretoria: Department of Arts, Culture, Science and Technology.
- Lubbe, J. 2006. Afrikaans-moedertaalonderrig onder beleg. *Stellenbosch Papers in Linguistics PLUS* 34: 55-74.
- Makoni, S. 2003. From misinvention to disinvention of language: Multilingualism and the South African Constitution. In S. Makoni, G. Smitherman, A.F. Ball and A.K. Spears (eds). *Black Linguistics*. London: Routledge. pp. 132-151.

- Malan, P. 1998. Anger at plan for English as language of record in courts. *Saturday Star* 10.10.1998, p3.
- Malherbe, R. 2004. The constitutional framework for pursuing equal opportunities in education. *Perspectives in Education* 22(3): 9-28.
- Martel, A. 1999. Heroes, rebels, communities and states in language rights activism and litigation. In M. Kontra, R. Phillipson, T. Skutnabb-Kangas and T. Várady (eds). *Language: A Right and a Resource*. Budapest: Central European University Press. pp. 47-80.
- Mgoduso, S. 1999. More on language in the practice of law. *De Rebus* 377: 8-9.
- Mncwango, D. 2007. Kuzosiza utolika waseGoli kwelabaseMozambique ["Tolk van Johannesburg help Mosambiekers"]. *Ilanga* 19-21.02.2007.
- Mthetwa v De Bruin NO and Another* 1998(3) BCLR 336 (N).
- Ndlovu, T. 2002. Black languages and the South African courts. *De Rebus* 410: 20.
- Porogo, D. 2001 A proposal on the language of record and language use in South African courts. In K. Deprez, T. du Plessis and L. Teck (eds). *Multilingualism, the Judiciary and Security Services*. Pretoria: Van Schaik. pp. 123-129.
- Prinsloo, D. 2007. The right to mother tongue education: a multidisciplinary, normative aspect. *South African Linguistics and Applied Language Studies* 25(1): 27-43.
- Report. 2005. *Report on the usage of official languages in court*. Pretoria: Ministry: Justice and Constitutional Development.
- Sapa. 1998. Call for English to be language of court. *Pretoria News* 30.09.1998, p7.
- Skutnabb-Kangas, T. 2000. *Linguistic Genocide in Education – or Worldwide Diversity and Human Rights?* Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Steytler, N.C. 1993. Implementing language rights in court: the role of the court interpreter. *South African Journal on Human Rights* 9(2): 205-222.
- Storey, K. 1998. The linguistic rights of non-English speaking suspects, witnesses, victims and defendants. In D. Kibbee (ed.) *Language Legislation and Linguistic Rights*. Amsterdam: John Benjamins. pp. 24-31.
- Strydom, H. 2000. Die debat oor die verslagtaal van die howe. *Tydskrif vir Geesteswetenskappe* 40(3): 204-212.
- S v Matomela* 1998(3) BCLR (Ck).
- S v Pienaar* 2000(2) SACR 143 (NC).
- S v Prince* [2006] JOL 16730 (W).

S v Van der Merwe [2006] JOL 17375 (T).

Versluis, J-M. 2006. Verhoor moet in Afrikaans wees. *Volksblad* 24.11.2006, p2.

Whittle, B. 2003. The jury is still out on court language. *De Rebus* 425: 13.

Wynants, A. 2000. The Belgian language law in administrative matters. In K. Deprez and T. du Plessis (eds). *Multilingualism and Government*. Pretoria: Van Schaik. pp. 30-37.

Wynants, A. 2001. Basic principles of language legislation in the judiciary in Belgium. In K. Deprez, T. du Plessis and L. Teck (eds). *Multilingualism, the Judiciary and Security Services*. Pretoria: Van Schaik. pp. 41-48.